ЧЕТНИЦИ ОД ЗЛОЧИНА ДО ОТВОРЕНЕ ИЗДАЈЕ

У нашој народноослободилачкој борби и народној револуцији 1941—1945. године четници су били бројно највећа, најжилавија и најперфидније маскирана контрареволуционарна војна формација. По својој основној оријентацији четници су националистички покрет, који је у току контрареволуционарне делатности све више западао у шовинизам.

У Орбији су се одмах по окупацији јавиле две четничке групације. Једна се окупљала око Косте Миловановића Пећанца, а друга око Драже Михаиловића на Равној гори. Иако међу њима постоје неке разлике, по крајњем исходу обе су се нашле на истој линији — на линији издаје и сарадње са окупатором.

Пећаачеви чегници

Крајем априла 1941. године, одмах по окупацији и комадању југословенске државне територије, на планини Пасјачи, југоисточно од Прокупља, појавила се група четника, на чијем челу се налазио Коета Миловановић Пећанац. Група се у народу представљала као илегална и одметничка, али је према окупатору била пасивна. Пећанац је после извесног времена почео да ствара војне организације, говорећи како ће та војска у полодном тренутку да ступи у акцију.

Убрзо су у разним деловима Србије, па и у западној Србији, почеле да ничу групице, чије су се вође проглашавале Пећанчевим војводама. Ни једна од ових група није ништа предузимала против окупатора. Сви су чекали. Окупаторски војници су несметано пљачкали, палили, убијали и вешали.

Око Пећанца се ипак окупило неколико стотина људи под оружјем. Пошто није било никаквог знака да је ово оружје уперено против немачких окупатора, Немци су преко својих поверљивих људи ступили у везу са Пећанцем и започели преговоре. Код Пећанца је затим лично отишао шеф Гестапоа за Србију др Краус. На Плочнику код Ниша Пећанац и Краус су закључили споразум о борби Пећанчевих четника против партизана.

Уз благослов Немаца Пећанац је мало касније прешао на Букуљу код Аранђеловца. Ту је окупио своје „војводе" из Шумадије, источне и западне Србије, довео међу њих гестаповског шефа Крауса и сви су тада потписали и званичан епоразум о борби против партизана. Пећанац је после тога, 27. августа, упутио свој проглас народу. Немци су тај његов проглас штампали у огромном тиражу. У прогласу Пећанац свечано обећава да се „прима свете дужности да заведе ред".

После овог опоразума и прогласа народу, Пећанац долази у Београд. Немци му одобравају да у згради бившег Генералштаба формира „Штаб свих четничких одреда у земљи".

Брзо и лако Пећанац је од одметника и илегалног вође постао слуга окупатора. Своје наоружане људе ставио је у службу немачке окупационе управе, али ее пред народом и даље приказивао као заштитник Срба од немачке одмазде.

Вођа друге четничке групације која се окупљала на Равној гори, Дражa Михаиловић, покушавао је да потчини Косту Пећанца и његове четничке формације, али у томе није успео, јер је Пећанац пре тога постигао опоразум с Немцима и тиме постао отворени сарадник окупатора. Већина Пећанчевих четника већ је носила униформу квислиншке жандармерије.

Од Пећанчевих војвода у западној Србији у народу су по злу остали запамћени Јован Шкава код Ваљева, Драгослав Баратовић у Зарожју, Миладин Глигорић у Љубовији, Никола Шибалић у Варди, Радомир Ђекић и Ђура Смедеревац на Златибору, али је по злу највише остао запамћен Божо Ћосовић Јаворац (Јаворски) код Ивањице. Његова група се после извесног времена спојила са групом Ђуре Смедеревца, а затим су се ставили под команду Радомира Ђекића и сви се заједно представљали као Пећанчеви четници. То им неће сметати да касније за вођу признају и Дражу Михаиловића. Божо Јаворац био је човек лошег карактера. Упуштао се у коцку, кавгу, т)'чу, а кад је постао четник, сарађивао је са свима који су повлађивали таквој његовој природи. Зато су се око њега окупљали најпре њему слични, нерадници, коцкари и кавгаџије. Већ првих дана маја 1941. године забележени су њихови пљачкашки и разбојнички походи. Прве њихове жртве била су шесторица сиромашних сељака из муслиманског села Кладнице код Сјенице. Ови сељаци враћали су се са пазара из Ивањице. Код Црвене Горе, испод Кушића, Јаворчеви четници су их преерели, опљачкали и поклали. После тога опљачкали су Драгомана Радојичића из Брезове, од благајника задруге у Кушићима, Божа Николића, отели су задружни новац, у Јасенову су нретукли и затим заклали Радисава Николића и починили још доста пљачки и разбојништава.

Врхунац варварства Јаворчевих четника народ овог краја видео је на народном сабору на Чемерници 2. августа 1941. године. Овде су Јаворчеви четници најпре испребијали Војимира Драшко-

вића и Остоју Стаматовића, а затим су ухватили Страјина Николића из Кушића, одсекли му језик и уши, извадили очи, одерали кожу е лица и потом заклали. Све то учинили су на очиглед огромне масе људи окупљених на сабору[1].

Равногорски четници

Друга четничка групација почела се окупљати на Равној гори око Драже Михаиловића, па по томе назив „равнолороки четници", а касније: „равногорци", „дражиновци" (четници ДМ).

Равногорска четничка организација почела се стварати у мају 1941. године ооко пуковника бивше југословенске војоке Драже Михаиловића. У време кашитулације у априлском рату Дража Михаиловић се затекао у Босни, у околини Дервенте, на дужности начелника штаба друге армије југословенске војске. У тренутку капитулације око њега се сакупила група официра, подофицира, жандарма и војника који нису хтели да се предају Немцима и оду у заробљеништво. Кренули су кроз планине из Босне према Србији и око 10. маја група од 27 људи[2] са пуковником Михаиловићем стигла је на Равну гору. Никакве акције против окупатора ова група није предузимала. Дража је на Равној гори образовао „Команду четничких одреда југословенске војске".

У прво време равногорски четници су себе називали „остацима југословенске краљевске војске". Постепено оу стварали мрежу, окупљали нове људе и проширивали се. Првих дана говорили су да се треба окупљати и организовати, али не водити борбу све док се рат не заврши, док се Немци не почну повлачити, а онда ступити у акцију и узети власт. Са Равне горе Дража се преко својих поверљивих људи илегално повезивао са официрима из разних крајева Србије, који нису пали у заробљеништво.

На сваком кораку четници са Равне горе користили су антиокупаторско расположење и у народу се представљали као заступници краљевске војске. Нико није помињао борбу против окупатора. У самом почетку четници нису ни имали војне јединице, већ су ее оријентисали углавном на обавештајну линију. Смишљено су ширили гласине како су „шуме пуне војске", која ће ступити у акцију „кад куцне час". Код недовољно обавештеног, пре свега сеоског, становништва у Србији, то је етварало нејасну наду о слободи, а годило је, јер не тражи никаквс жртве.

Тек средином јуна 1941. године равногорски четници почели су стварати своје чете и одреде, али и тада им је првенствен циљ да парирају акцији комуниста, а не да започну борбу против оку-

1. Милун Раонић: Злочиии четиика Драже Михаиловића у ужичком крају 1941. године, *Ужичка репуолика,* књ. 2, Београд 1978, стр. 151.
2. У неким изворима помиње се 26 људи.

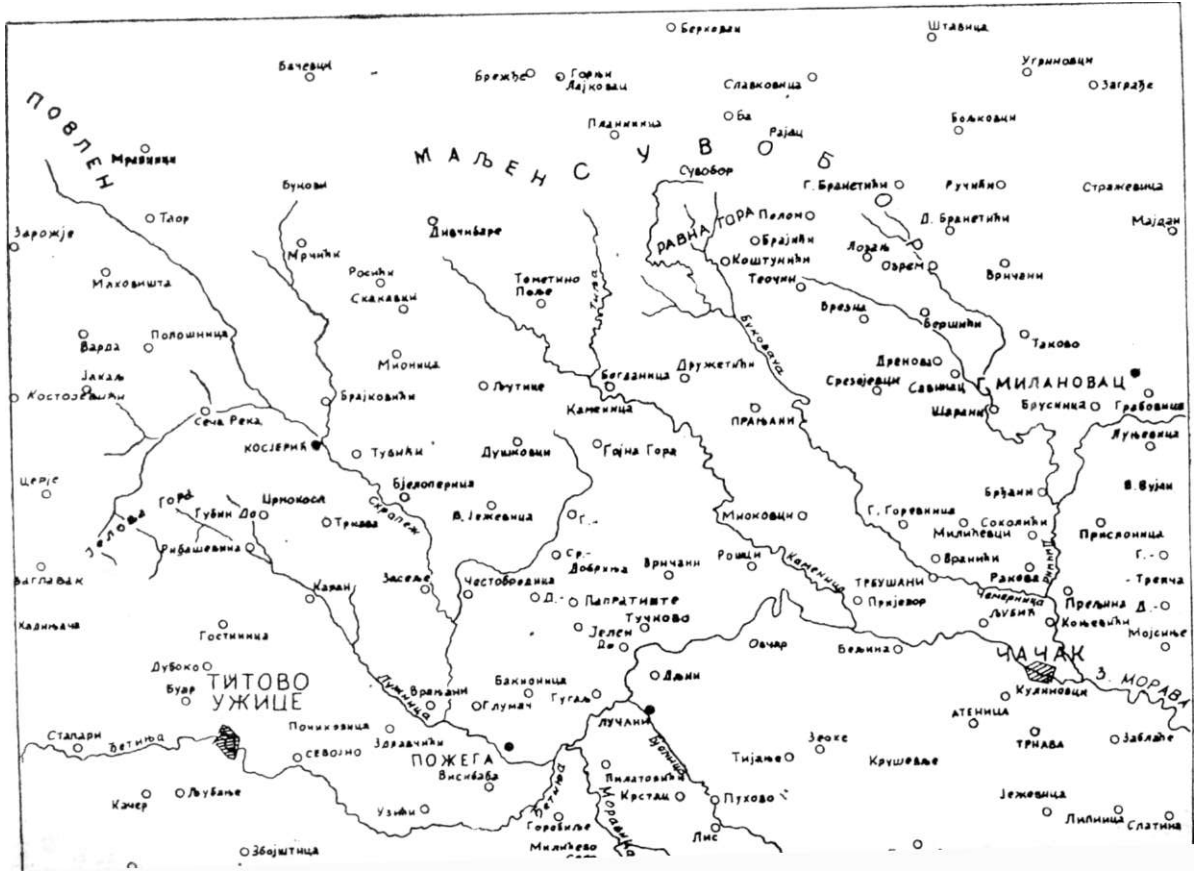

На овом подручју почели су први отворени напади четнина на партизане

патора. Дражини официри са Равне горе кренули су у села и почели формирати прве четничке војне јединице. Још увек су истицали да „још није време за борбу против окупатора" па су по селима у своје „мобилизацијске спискове" уписивали епособне мушкарце, дајући им „ратни распоред" по коме ће ее јавити „кад буде време". Прилазили су им резервни официри и подофициpи, бивши жандарми, финанси, полицијски чиновници, а сами су им се придруживали доколичари и људи сумњивих квалитета. Свима њима одговарала је четничка тактика да још није време за борбу против окупатора и да је довољно уписати се у четнике па чекати код куће. То је посебно одговарало сеоском становништву и тада је тешко било прозрети ову подмуклу игру са сељаштвом.

У току лета 1941. године око Драже Михаиловића и Равне горе почели -су да се окупљају и поједини прваци старих грађаноких партија, углавном они који су били на позицијама тадашње југословенске избегличке владе. После извеоног времена они су формирали Централни национални комитет (ЦНК) и донели први четнички политички програм. Тиме је четнички покрет добио и карактер политичког покрета. Политички програм четничког покрета предвиђао је стварање ВЕЈ1ИКЕ СРБИЈЕ, која би се граничила са Словенијом, а та велика Србија замишљена је као основа за обнову југословеноке државе по завршетку рата.

Крајем јуна 1941. године већ постоје прве јединице равногорских четника. Равногорци их називају „горске чете". Ускоро четници почињу у ширим размерама да врше мобилизацију обвезника, позивајући се на законе старе Југославије. Тактика четника приликом мобилизације прилагођава се новим приликама, које су настале услед наглог пораста партизанског покрета. Мобилисаним се стално понавља да ће четници чекати да се рат заврши, да се Немци повуку, да се краљ и влада врате у земљу и да ће се тада, уз помоћ четника, успоетавити стара власт и стари друштвени поредак. На тој основи ницали *еу* један за другим Церски, Јадарски, Таковски, Јелички и други четнички одреди у заладној Србији.

Покушаји да се оствари сарадња са четницима

Једно време, у почетку, поетојала је сарадња између партизанских и неких четничких група. Таква сарадња остварена је у борбама код Шапца, Ваљева, Вишеграда, Краљева, Горњег Милановца, Завлаке, Лознице и још неким ме-стима. Постојали су извесни споразуми између партизана и неких четничких команданата о заједничкој борби против окупатора. Такав елучај био је са поцерским четницима капетана Драгослава Рачића, затим са четницима попа Владе Зечевића и поручника Ратка Мартиновића. Овакве споразуме већина четничких групација убрзо је погазила, прелазећи У издају већ оног тренутка кад се четници повлаче са заједничких

положаја. Частан изузетак су четници попа Владе Зечевића и поручника Ратка Мартиновића, који су најзад одрекли послушност равногорским командантима и прешли на страну народноослободилачке војске.

ГТокушаја успостављања сарадње између партизана и четника било је и у чачанском округу. Тако је 25. септембра 1941. године командант Чачанског партизанског одреда Момчило Радосављевић на планини Јелици преговарао са командантом Јеличког четничког одреда Јованом Бојовићем и постигнут је споразум о заједничкој борби против окупатора[3]. Четири дана каније, 29. септембра, представник Чачанског партизаноког одреда Миливоје Урошевић ишао је на Равну гору и преговарао са Дражом Михаиловићем и Драгишом Васићем[4].

Треба нагласити да је руководство КПЈ још на почетку било начисто са карактером и циљевима четничког покрета, али је непрестано настојало да се постигне договор о заједничкој оружаној борби, јер је једино тако четничко вођство морало да се изјасни да ли је за борбу против окупатора или није, а на тај начин патриотски оријентисани људи, који су већ пошли уз четнике, још су се могли превести на позиције народнооелободилачке борбе.

Врховни командант Н0Г10Ј Тито, одмах по изласку на слободну територију, настојао је да се успостави веза са четницима и да се покуша склапање споразума о заједничкој борби. Он је 19. септембра 1941. године отишао у Струганик код Ваљевске Мионице и састао се са Дражом Михаиловићем и члановима његовог штаба. Тада је постигнут само усмени споразум да ее партизани и четници међусобно неће нападати. Таквих покушаја било је и пре састанка у Струганику. Руководиоци партизанских одреда у западној Србији покушавали су још у јулу 1941. године да се с Дражом и његовим официрима договоре о заједничкој борби против окупатора. Из штаба Ваљевоког партизанског одреда на разговор са четницима еу ишли лекар Драган Јовановић, Милош Минић и Драгојло Дудић. Преговори су такође вођени у Мачви и Посавини. Представници Краљевачког партизанског одреда у августу 1941. године постигли су споразум са четничким војводом Вукашиновићем. У тим првим контактима постигнути су, углавном, усмени договори да се партизани и четници неће међусобно нападати и да свака страна настави своју акцију.

На преговорима у Струганику, као и на свим другим преговорима, Дражa Михаиловић и његови команданти изјашњавали су се за међусобну толеранцију, али у суштини нико од њих није био за оружану борбу против окупатора[5].

3. *Чачански крај у НОБ. Хронологија догађаја,* Чачак 1968, стр. 95.
4. Исто, стр. 101.
5. *Војна енциклопедија,* друго издање, св. 2, стр. 262.

У руководству устанка и партизаноким командама било је све јасније да са четницима Драже Михаиловића неће бити лако. Већ на саветовању у Дуленима, 16. септембра 1941. године, говорило се о држању четника Драже Михаиловића. Знало се за везе између Михаиловића и Недића и заузет је став да се према четницима поступа крајње опрезно. На саветовању у Столицама 26. септембра 1941. године врховни командант Тито поднео је извештај о разговорима који су вођени са Дражом Михаиловићем у Струганику". Сумња у искреност сарадње се повећавала, али у исто време партизани и четници заједнички су држали фронт против Немаца код Краљева, још је трајала сарадња код Вишеграда и на неким другим местима. По закључку са саветовања у Столицама код Драже Михаиловића на Равну гору поново су ишли Милош Минић и Александар Ранковић. Они су тада понели и Дражи показали оригиналан документ из кога се види да су Недић и Дража већ имали споразум о заједничкој борби против партизана. Дража Михаиловић је тада избегао разговор о овом документу.

Још два пута вођеви су преговори између партизана и четника у току јесени 1941. године. Двадесетог октобра Тито је из Ужица упутио Дражи Михаиловићу предлог за споразум у 12 тачака. О том предлогу вођени су преговори између Тита и Драже у Брајићима 27. октобра 1941. године. Врховни штаб НОПОЈ и његов командант Тито имали су тада доста информација да Дража води дволичну политику, али је ипак настављено с покушајима да се с Дражом преговара, пре свега да би се избегао братоубилачки рат. Дража је пристао да се састане с Титом, али да Тито дође њему на Равну гору. „Необична колона аутомобила и мотоцикала кренула је из партизанског Ужица 26. октобра 1941. Била је то делегација Врховног штаба народноослободилачких одреда, која је, ради преговора, кренула у штаб Драже Михаиловића на Равној гори. Сем друга Тита, делегацију су сачињавали Сретен Жујовић и Митар Бакић, а пратиоци су били осморица партизана..." — пише Јован Радовановић[7].

Већ на првом кораку делегација партизанског Врховног штаба приметила је да су знаци за преговоре лоши. Дража и његови саветници Драгиша Васић, потпуковник Драгослав Павловић и капетан Милорад Митић нису уопште пристали да се разговара о предлогу од 12 тачака, који је раније био упућен четницима. Четници нису хтели да прихвате нарочито оне тачке које су предвиђале заједничку оружану борбу, нову власт и начин организовања живота на слободној територији. Преговарачи су се најзад споразумели да свако остане где јесте, да свако мобилише како је и до сада чинио, да седиште Врховног штаба буде у Ужицу, а седиште

6. *Србија у рату,* стр. 118.
7. Јован Радовановић: *61 дана Ужичке републике,* Београд 1972, стр. 128.

Дражиног штаба да буде Пожега. Представници партизанског Ђ ховног штаба пристали су да се четницима уступи неколико ст тина пушака из ужичке Фабрике оружја и муниције и 25.000 п шчаних метака. За Дражу је то, изгледа, било и најважније. Он увек најлакше пристајао кад је била реч о подели плена[8].

Партизанској делегацији на овим преговорима, пре свега в ховном команданту Титу, многе ствари на Равној гори биле I сумњиве. Око Дражиног штаба свуда су били жандарми.

Пошто су преговори завршени, партизанска делегација вр ћала се за Ужице, али је код Пожеге била грубо заустављена пуштена је да настави пут тек после енергичне интервенције. Тад је примећено да евуда око Пожеге из ровова вире пушке и че ничке шубаре[9]. Неке ствари око те заседе постале су јасније те на суђењу Дражи Михаиловићу 1946. године. Тада је четнички кг петан Глишић признао да је Вучко Игњатовић тога дана од Драж добио наређење да се мост на Скрапежу минира и дигне у вазду кад наиђе Тито са делегацијом која је ишла на преговоре[10].

У Дражином штабу на Равној гори, у време преговора у Бра јићима, већ се налазио енглески капетан Бил Хадсон, који је овд! мало раније приспео са официрима Захарије м Остојићем и Мир ком ЈТалатовићем као прва веза између Енглеза и четника. Парти занска делегација, која је учествовала на преговорима у Брајићи ма, инсистирала је да преговорима присуствује и Хадсон. Дража јс то одбио, а Хадоону је рекао: „Овај (напад на партизане који ћ\ извести и моји односи с њима искључиво су југословенска ствар!"[11] Дража је, дакле, већ био решио да нападне партизане, а ипак је с њима преговарао, чак тражио и добио од партизана оружје и муницију.

Оног дана кад се партизанска делегација вратила са преговора у Брајићима, 27. октобра, четници су с воза у Пожеги скинули команданта Првог шумадијског партизаноког одреда Милана Благојевића, дуго га мучили и најзад убили у Глумчу код Пожеге[12].

Још једном ће доћи до преговора између партизана и четника, који ће се завршити у Чачку 20. новембра потписмвањем споразума, од чијег остваривања није остало ништа. О том,» ће бити речи нешто касније.

Први знаци издаје

Још док није имао никаквих разговора с партизанима, Дража Михаиловић се потрудио да своју организацију обезбеди од окупаторских и квислиншких снага, па се рано повезао са жандар-

8. Никола Љубичић: *Ужички одред,* стр. 204. Овде се гопорн о 300 пушака и 24.000 метака.
9. Јован Радовановић: *67 дана Ужичке републике,* стр. 137.
10. Никола Љубичић: *Ужички одред,* стр. 204; Јован Радовановић: *67 дама Ужичке републике* стр. 138.
11. Јозо Томашевић: *Четници у другом светском рату,* Загреб 1979, стр. 140.
12. Јоваи Р. Радовановић: *Пожега у НОР и револуцији,* стр. 130.

меријом и полицијским снагама које су већ биле у служби окупатора. Тако је рано дошло до везе између Драже и председника комесарске управе у окупираној Србији Милана Аћимовића. Ову везу касније је детаљно објаснио сам Аћимовић. Изјавио је да су Немци још у току маја и јуна 1941. године били припремили акцију да очисте шуме од остатака југословенске војске, мислећи ту и на Дражу и његове четнике на Равној гори. Аћимовић је тада Немцима предложио да се то не чини, јер ће „за време окупације увек бити људи који ће одлазити у шуме" и зато је „боље да тамо падну под утицај једног националног и трезвеног човека, него ли под утицај комуниста". Немци су послушали Аћимовића и до акције против четника није дошло.

Аћимовић није порицао да су код њега још у првим данима окупације долазили четници са Равне горе и још тада је њихово заједничко мишљење било да у земљи треба водити борбу само против комуниста, дакле не против окупатора.

Чим су Немци сменили Аћимовића, Дража Михаиловић се, већ почетком септембра 1941. године, повезао са тек именованим председником српске квислиншке владе Миланом Недићем. У Београд је одмах упућена једна Дражина делегација и започела разговоре о заједничкој борби против партизана[13]. Петог септембра већ је постојао споразум између Недића и Драже. Од Недића су четници тада добили помоћ у новцу и оружју за борбу против партизана[14]. Дражи и његовим четницима то није сметало да наставе преговоре и са партизанским руководиоцима. Током целог септембра и октобра 1941. године Дража је одржавао везу с Недићем, а крајем септембра његов пуковник Пантић одлази чак код немачког капетана Јозефа Матла из обавештајне службе немачке команде у Србији. Четницима ништа не смета да у исто време одржавају радио-везу и са енглеском обавештајном службом и избегличком југословенском владом у Лондону.

Почетком октобра 1941. године Дражини четници врше мобилизацију за своје одреде. Тиме очевидно као првенствен циљ имају да омету партизанску мобилизацију.

Неки Дражини команданти у западној Србији немају стрпљења да сачекају резултате Дражиних многоструких преговора, већ одмах крећу у акције издаје. Само два дана после ослобођења, 26. септембра 1941. године, четници су отпочели напад на делове Ужичког партизанског одреда у Косјерићу. Око 300 четника доведено је у село Шеврљуге, неколико километара од Косјерића, и одатле је 26. септембра пред вече партизанским снагама у Косјерићу упућен ултиматум да предају варошицу. Пошто је партизан-

13. *Издајник и ратни злочинац Дражa Михаиловић пред судом,* стенографске белешке, Београд 1946, стр. 536.

14. Никола Љубичић: *Ужички одред,* стр. 142.

ска команда то одбила, четници су исте ноћи почели напад на Косјерић. Целе ноћи су јуришали и покушавали да продру у варошицу. Ујутру, 27. септембра су се повукли и држали Косјерић у блокади. Тек у ноћи између 28. и 29. септембра, после борбе која је трајала два дана и три ноћи, четнички напад на Косјерић је сломљен и варошица је остала у партизанским рукама.

На подручју ваљевског округа до првих четничких напада на партизане дошло је доста раније. Ноћу између последњег дана августа и првог септембра четници са Равне горе напали су у селу Планиници испод Сувобора један вод Колубарске чете Ваљевског партизанског одреда. Погинули су борац Јовиша Живановић и још један партизан, а више их је рањено[15].

Неспоразуми и сукоби рано су се појавили и око Пожеге. Неколико дана после ослобођења овог места Дража Михаиловић је наредио својим командантима Милошу Глишићу и Вучку Игњатовићу да Пожегу отму од партизана[16]. Ову заповест четници су извршили, после неуспелог покушаја да отму Косјерић, петог октобра. Да би се избегао братоубилачки рат, Штаб Ужичког партизанског одреда је са четницима у Пожеги склопио споразум о неометаном пролазу партизанских јединица кроз Пожегу и о слободи акција обе стране. Четници су одмах почели да крше тај споразум. У Пожеги и околини они су нападали и разоружавали партизанске курире, малтретирали партизанске породице и ометали пролазак партизаноких возова према Чачку, Краљеву и Горњем Милановцу. Пожешким четницима, иосле отимања Ариља и Ивањице, придружили су се и четници из групе Божа Јаворца. Они су 9. октобра партизаноког борца Вучића Стамболића из Брезове код Ивањице зверски убили на улици, у Пожеги, а затим му мртвом повадили златне зубе[17].

Тих дана четници су имали своје затворе у Пожеги, Глумчу и Бакионици, у њих доводили многе сараднике партизана и родољубе и мучили их.

Четници и Немци

Пошто ни Пећанчеви ни равногорски четници нису нападали немачку окупациону војску и пошто се истовремено разбуктавао партизански устанак, јасно усмерен на борбу против окупатора, Немци су преко Милана Аћимовића прихватили процену да су четници, иако у шуми, мања опасност од ослободилачког покрета под вођством комуниста. На тој основи успостављене су прве везе између четника и Немаца, из којих ће доћи до вешто прикривене са-

15. Милош Браловић: *Рањено срце,* Београц 1968, стр. 13.
16. *Хронологија ослободилачке борбе народа Југославије 1941—45,* Војно дело, Београд 1964 стр. 136. (У даљем тексту: *Хронологија).*
17. *Зборник ВИИ,* том I, књ. 1, стр. 252; Историјски архив Титово Ужице, картотека изгинулих, 588.

радње. Немци су знали за везе између четника, Аћимовића, Недића и њихове жандармерије и полиције, знали су да је и сам четнички покрет поцепан на Пећанчеве и равногорске четнике и на тој основи градили су своју тактику. У цепању Пећанчевих и равногорских четника Немци су очевидно нашли једну шансу за себе. Зато су од Пећанца смишљено створили отвореног издајника и тиме пресекли неке наговештаје о спајању две четничке групације[18]. Истини за вољу, немачке окупационс онаге су читаво време рата на равногорске четнике гледале као на бандите, додуше мање опасне од партизана, и користили су их само онда кад је било неког изгледа да помогну у остваривању немачких ратних планова, пре свега за борбу против партизана. Само тако може се објаснити зашто Немци прихватају неке понуде равногорских четника, иако су знали да Дража одржава везе са Британцима и емигрантском владом у Лондону и да повремено преговара с партизанима. Немцима је најважније било да угуше устанички покрет, а да би спречили стварање заједничког „партизанско-четничког фронта" лукаво су манипулисали Дражиним четницима и њиховим антикомунистичким држањем.

Равногорски четници су и даље народ обмањивали да су у шуму отишли због окупатора. Зато су преговоре с Немцима и квислинзима прикривали. Немци су и то добро знали и у једном извештају наглашено хвале послушност Пећанчевих четника: „Сваки онај чији метак није упућен на комунисте, кажњава се са педесет удараца батином. . ,"[19] Равногорске четнике Немци не хвале, чак их и не помињу, али прихватају на преговоре Дражине емисаре, јер су их четници уверили да концентришу снаге за обрачун са партизанима.

Првог новембра 1941. године Дража Михаиловић упутио је писмо комацданту немачке 342. дивизије Хингхоферу у Ваљево. У писму му поручује да је „организација четника у стању да одржава ред на подручју западне Србије" и додаје да ће „комунистичка опасност престати оног момента кад се четничкој организацији пружи могућност да неометано ради", јер — пише даље Дража немачком генералу — „број националиста је тако велики да комуниста има само пет одсто". Дража у овом писму предлаже немачком генералу да би четници требало да уђу у поједине градове „да се не би комунистичке јединице представљале као ослободиоци и да не би повукле за ообом народне масе". Своје писмо Хингхоферу

18. Ни до данас иије сасвим јасно како је по окупацији земље дошло до појаве две четничке групације. О томе опширно пише Јован Марјановић у својој књизи *Дража Михаиловић између Британаца и Немаца,* Просвета, Београд 1979. V првим месецима Дража Михаиловић је покушавао да успостави везу с Пећанцем. Тек касније ће се, како пише Ј. Марјановић, показати да је Пећанац брзо пристао на сарадњу с Немцима, а Дража Михаиловић је цело време рата рачунао на заштиту Британаца, али је на крају, одбачен од Британаца, морао да дели судбину поражених Немаца.

19. *Зборник ВИИ,* том XII, књ. 1, стр. 571.

Дража завршава речима: „Четничка акција није усмерена против немачких јединица.. ."[20]

Дражину поруку Хингхофер је добро разумео. Истог дана он је известио своју вишу команду да око Ваљева има мноштво четника, да се према Немцима држе лојално, а „према комунистима су заузели непријатељски став и може се рећи успешно се против њих борили"[21].

Док је трајала сарадња између партизана и четника, једна повећа група немачких војника пала је у заробљеништво и нашла се код Дражиних четника. Четници су ове заробљенике дуго држали у школи у Планиници испод Сувобора. На суђењу у Београду у лето 1946. године Дража Михаиловић са оптуженичке клупе објашњава: „ .. . Ја сам имао око 150 Немаца-заробљеника и ја их, због исхране, нисам могао држати на Равној гори, него сам их послао у Пожегу, да их тамо хране.. /'[22]

Неки каснији подаци указују да је Дража ове заробљене Немце, управо у време кад је водио преговоре с партизаноким руководиоцима, поново вратио на Равну гору и одатле их упутио и предао немачкој команди у Ваљеву. У немачким документима тај детаљ се не помиње.

Потпуније податке о заробљеним немачким војницима код четника налазимо у другим изворима. Четвртог октобра јединице Чачанског и Крагујевачког партизанског одреда заробиле су код Горњег Милановца 44 немачка војника и подофицира. Заробљенике су приграбили четници, јер је тада још постојала сарадња с партизанима. Тада није било јасно, али касније ће се показати да су четници немачке заробљенике преузели да би њима манипулисали у покушајима да се приближе Немцима. Они су ове заробљенике држали у Пожеги до 20. октобра 1941. године, а тада их је нестало из града. Касније се сазнало да су заробљени Немци из Пожеге одведени на Равну гору и одатле су, преко Мионице, одведени и враћени некој немачкој команди[23].

Односе четника са Немцима у јесен 1941. године крунише састанак Драже Михаиловића са представницима немачке окупационе управе у Дивцима код Ваљева. Овај састанак одржан је једанаестог новембра 1941. године. Дража Михаиловић је на састанак дошао с намером да од Немаца тражи оружје и муницију за борбу против партизана. Позивао се на договор постигнут с Недићем у септембру те године. Уместо да му пруже помоћ, Немци енергично захтевају да Дража распусти четнике и преда оружје. Дража је очевидно изненађен. Занимљиво сведочанство о томе са-

20. *Зборник ВИИ,* том XIV, књ. 1, стр. 861.
21. Никола Миловановић: *Издаја,* стр. 174—175.
22. *Издајник и ратни злочинаи Дражa МихаиловиН пред судом,* стенографске белешке, стр. **128.**
23. Никола Љубичић: *Ужички одред,* стр. 214.

чувано је у саслушању Турнеровог помоћника Кисела, дато јула 1946. године у логору. Овај Кисел, заједно са потпуковником Когартом и капетаном Абвера Јозефом Матлом, учествовао је на преговорима са Дражом Михаиловићем у Дивцима. Кисел се посебно сећа да је Дражу изненадио немачки захтев о распуштању четника и предаји оружја, али је Дража и тада — објашњава Кисел — покушао да остане равнодушан. Жалио се како се „одвојио од својих трупа које се тренутно налазе у тешким борбама са комунистима код Чачка".

После преговора у Дивцима равногорски четници настављају дволичну игру. По повратку из Диваца Дража прихвата да се обнове преговори с партизанима. Преговори су вођени у Чачку и довели су до писменог споразума, о коме ће бити речи накнадно, али у исто време Дража Михаиловић настоји да стекне поверење Немаца тиме што ће им предати 365 заробљених партизана.

Немци су, дакле, знали за везе Драже Михаиловића са Аћимовићем и Недићем, за везе са Енглезима и за преговоре с партизанима. Односи се мењају чим су партизани почели да постижу веће успехе. Што год су партизански успеси били већи, утолико су партизани за равногорске четнике постајали већи непријатељи. „Јасно се видело да се оа јачањем партизана неће моћи на крају обновити стари друштвени ред. Због тога су Немци за четнике постепено постајали непријатељ број два, а партизани непријатељи број један". Немачки команданти у окупираној Србији, и поред познате подељености у схватањима према Дражиним четницима, ипак су четнике користили у екладу са својим планом „да се Срби туку против Срба". Тако су се равногорски четници нашли између три ватре: Немаца, Енглеза и партизана. Дража се ипак није одрекао својих веза с Немцима. Чак је и нападе на партизане у току јесени 1941. године организовао и изводио пре свега с циљем да **би** Немцима доказао своју добру вољу и да би их одобровољио[24]. **За** немачке војне врхове четници су до краја рата остали углавном непоуздани сарадници. Немачки ратни новинар Валтер Грубер у „Новом времену" је писао: „Ситуација у Србији се разбистрава. Најзад је дошло до борбе и обрачунавања између самих бандита!.." **За** Немце је сукоб партизана и четника значио велико олакшање. Без обзира шта су Немци мислили и шта су желели, четни**ци** су постали њихови сарадници у борби против устаника.

Општи напад четника на партизане

Септембар и октобар 1941. године на слободној територији западне Србије протекли су у повременим неспоразумима и суко-

24. Вид. Др Јован Марјановић: Дража Михаиловић и Немци 1941. године, *НОР и револуција у Србији 1941—1945,* Институт за историју радничког покрета Србије, Београд 1972, стр.

Милан Благојевић, народни херој

бима локалног значаја између партизана и четника, али је у то вр(ме било и запажене сарадње на фронтовима против Немаца ко Краљева и Ваљева и против Италијана и усташа.

При крају октобра односи између партизанских и четнички јединица нагло се заоштравају.

Око 100 запрежних возила кренуло је 30. октобра 1941. год! не из ваљевског среза за Ужице да превуку муницију за фрон испред Ваљева, до ваљевских Бачеваца. Кад се ова колона враћал из Ужица, са натовареном муницијом, у Косјерићу су је зауставил четници. Нису их пропуштали даље. Измислили су да је неко о рабаџија украо бреме сена од једног сељака из Косјерића. Док с око тога водила раоправа, четници су -већи део муниције с кол покрали. Тога дана у Косјерићу је било много више четника нер партизана. Било је јаано да они све чешће изазивају сукобе и чи не провокације. Управо тих дана у четнике су маоовно долазил: бивши жандарми и велики број некадашњих Пећанчевих четникг

У то време почиње тешња сарадња између четника са Равн горе и недићеваца у Ваљеву под командом мајора Љубомир, Војтеха.

Девет чета Ужичког партизаноког одреда налазило се крајед октобра на фронту прогив Немаца испред Ваљева. Четници су оце нили да је то погодан тренутак за почетак општег напада на цен

тар партизанске Ужичке републике. Почели еу једне ноћи нападом на Косјерић. Уепели су да овде заробе Команду места, савладају малобројну партизанску посаду и заузму варошицу. Тада су четници заробили прву групу партизана, који ће се касније јављати као четнички заробљеници на трагичном путу издаје од Косјерића до Равне горе и најпосле на стрелишту у Ваљеву.

Оног дана кад се Тито са члановима партизаноке делегације враћао са преговора у Брајићима, 27. октобра, четници у Пожеги почели су припреме за општи напад на Ужице. Ради тих припрема четнички капетан Милош Глишић ишао је на Равну гору и саветовао се са Драгишом Васићем. Планирано је да се истовремено нападну: Ужице, Чачак, Ивањица, Гуча, Горњи Милановац, Косјерић, Ражана, Костојевићи и Љубовија. Вероватно је у том договарању дошло до неких дилема, јер је Дража Михаиловић после тога капетану Глишићу рекао да се напад на Ужице изврши по плану, а ако партизани од овога буду правили питање, он ће изјавити да нема везе с Пожегом, да Пожешки четнички одред није његов одред[25].

Непосредно пред напад четнички команданти у Пожеги држе мобилисаним сељацима раопаљујуће говоре, али не омеју да признају да их воде у братоубилачки рат. Према четничком плану, у Ужице је требало истовремено ући са четири стране: од Пожеге, Карана, Биоске и Чајетине. Са сваке стране, по овом плану, требало је да напада по 800—1000 четника. За то је у свим селима вршена интензивна мобилизација, а истовремено су партизански сарадници, симпатизери и чланови њихових породица хапшени.

Пре уговореног дана четници у Карану напали су транспорт са муницијом за ваљевоки фронт.

Код једног дела четника примећују се знаци расула. Четнички мајор Ђурић са фронта испред Краљева тих дана јавља својој команди у Чачку да неки четници напуштају одреде[26].

Мобилисаним сељацима у Пожеги четнички команданти говоре да их воде на фронт против усташа код Вишеграда. У неким селима говорили су да мобилисане воде на параду у Ужице. Мобилисаним из Биоске и Стапара причали су како ће кренути на фронт према Ваљеву, а у Чајетини су говорили да се иде на фронт код Краљева.

Четнички капетан Драгослав Рачић је још 20. октобра изненада повукао своје јединице са положаја код Завлаке, где је до тада, по споразуму с партизанима, био командант сектора одбране. Тиме је Рачић омогућио да немачка 342. дивизија почне продирати у слободну територију. Рачићеви четници по наређењу Драже Михаиловића упутили су се према Ужицу.

25. Никола Миловановић: *Издаја,* стр. 40.
26. Јован Марјановић: *Устанак* и *НОП у Србији,* стр. 336—337.

Током октобра одређене четничке групације сарађивале СЈ с партизанима у борбама против Немаца код Краљева и против усташа и Италијана. Међу четницима, који су заједно с партизанима држали фронт према Краљеву, један део је искрено и успешно сарађивао у опсади Краљева. Том приликом доста их је изгинуло, међу њима и командант Јеличког четничког одреда Јован Бојовић, али је међу њима било и четника који су у критичним тренуцима напуштали положаје. Пред општи напад на Ужице Драја Михаиловић је овим четницима наредио да се повуку са свих

Миладин Поповић

Миливоје Којадиновић

фронтова против Немаца и да се придруже четницима који су спремали напад на Чачак и Ужице.

Ноћу између првог и другог новембра четници су на широком фронту прешли на отворен оружан напад. Две главне тачке биле су Ужице и Ивањица.

Сачувано је наређење четничког команданта Вучка Игњатовића, упућено првог новембра поручнику Танкосићу, у коме се захтева да се најхитније „рашчисти ситуација" и да се „разоружају и притворе партизани". . . „Цео одред креће вечерас у три колоне на Ужице" — наређује четнички командант. Нарочито се скреће пажња да се образује одред који ће до мрака „да избије на Трешњицу и ову по сваку цену одржи у власти. .

27. Јован Марјановић: *Устанак и НОП у Србији,* стр. 339.

1

Податке о овим тренуцима читамо и у „Дневнику" Владимира Дедијера:

„ . . . Напад на Ужице требало је да почне између првог и другог новембра, али смо их ми на време открили. Похапшене су вође напада. . . Од правца севера, Каран — Косјерић, требало је да напада поручник Стаја Филиповић. . .'[28]

Неколико дана пре четничког напада у Ужицу је наређена строга приправност војних јединица и свих органа НОП. Наслућивало се да се ради о издаји. Четници из Пожеге, одакле се припремао главни удар, већ су отворено сарађивали са свима који су радили на угушивању устанка. Четничи командант Пожеге Вучко Игњатовић на једном збору јавно је рекао да више воли Немце у Ужицу него партизане[29]. Уочи напада по Ужицу је примећено доста сумњивих и беопослених људи. Неки од њих су претресени и код њих су нађене бомбе и оружје. Признали су да су их четници убацили у град као пету колону. На Златибору је тих дана примећен један официр са Равне горе. Кад је било сасвим јасно шта смерају четници, партизанске јединице у Ужицу су, пред сам напад четника, разоружале четничку команду места у Ужицу[30].

Четници су, без сумње, знали да у Ужицу није било довољно партизанских јединица за одбрану. Истина, тих да-на у Ужице су пристигле две чете Ужичког партизанског одреда, које су до тада држале положај у Бачевцима изнад Ваљева. У Ужице је, по наредби Врховног штаба НОПОЈ, стигао Драгачевски батаљон Чачанског партизанског одреда, а пред сам почетак четничког напада стигла је и Ибарска чета Копаоничког партизанског одреда[31]. Тиме је одбрана Ужица знатно ојачана.

„ . . . У ноћи између првог и другог новембра у Ужицу је одједном наређена узбуна. Непријатељске јединице појавиле су се на четири километра од града. Ту су се са њима водиле борбе. Сви партизани из града јурили

28. Владимир Дедијер: *Дневник,* друго издање, Београд 1951, стр. 40—41. Код Дедијера и у неким другим заиисима погрешно је записано име: Стаја Филиповић. Реч је о поручнику Стојку Филиповићу из Рибашевине, који је био одређен за командујућег ове групе, али је пре почетка општег напада његова група разбијена, Филиповић и још неки четнички командири су похапшени.

29. Јован Марјановић: *Усганак и НОП у Србији,* стр. 338.

30. Четничка команда места налазила се у згради на спрат изнад ужичке Саборне цркве. Зграда је порушена и на том месту данас је зграда Педагошке академије у Титовом Ужицу.

Драгутин Јовановић, један од помоћника интенданта Чачанског партизанског одреда, пожалио се Брадоњи да су га приликом проласка кроз Пожегу малтретирали четници. Међу њима је био један официр, који се сада налази у хотелу „Златибор". По Брадоњином наређењу патрола је одмах довела тог четничког официра. Приликом претреса је установљено да је четнички официр у ствари ордонанс-официр из четничке Врховне команде. Он је изјавио да је послат да ужичким четницима саопшти одлуку четничке команде о предстојећем нападу четника на Ужице. Одмах је ухапшен. После тога у Врховни штаб НОПОЈ отишли су Кушић, Крцун и Брадоња и тада је одлучено да се разоружају четници у Ужицу и околини. 13ид. Љубивоје Пајовнћ: Драгачевски партизански оатаљон 1941, *Устанак народа Југославије,* књ. VI, стр. 417; Никола Љубичић: *Ужички одред,* стр. 209. м настанку и акцијама Ибарске чете детаљно обавештава Момир Лекић у свом сећању Ибарска чета у одбрани Ужица и слободне територије у западној Србији, *Ужичка република, Записи и сећанл,* књ. *2,* Титово Ужице 1983, стр. 365—376.

су на положај, -радници из фабрика дограбили су пупп и трчећим кораком хитали да што пре стигну на мес! где се водила борба. У зору непријатељски напади бил су одбијени, партизанска крила се већ заломила око н пријатеља и он је почео да се осипа. . . То нису бих Немци него четници Драже Михаилозића. С пушкама муницијом коју су им партизани дали да се боре проп Немаца, они су напали на срце ослобођене територи у тренутку кад су Немци вршили жестоку офанзиву I свих страна. . ."[32]

Трешњица изнад Ужица те ноћи постала је поприште жест ке борбе коју је наметнула издаја четника.

Од Пожеге је нападала четничка колона од око хиљаду о морних и добро наоружаних четника[33]. Остале три колоне напад ча, које су предвиђене четничким планом, нису се појавиле. Кол> на која је добила задатак да нападне са севера, из правца Каран под командом Стојка Филиповића, почела је с нападом чак ДЈ дана раније. Четници из каранско-рибашевске групе напали су 3 октобра пред вече код Карана транопорт с муницијом за ваљевс* фронт и делове Драгачевоког партизанског батаљона. У пом< Драгачевцима брзо су стигле јединице Ужичког партизанског о реда и они су заједно енергично разбили каранско-рибашевс] четничку групацију, тако да она више није могла да учествује нападу на Ужице са северне стране како је било планирано. Пл ниране колоне из Чајетине и Биоске растуриле су се пре полаа у напад. На Трешњицу је наваљивала само четничка колона) правца Пожеге. На овај положај брзо су се усмериле све распол живе партизанске снаге. У борбу су најпре ступиле чете Драгаче ског батаљона Чачанског партизанског одреда[34] под командом Бс дана Капелана.

У критичном моменту из Ужица су против четника упуће) борци Радничког батаљона Ужичког партизанског одреда. УзимаЈ су пушке и одлазили на положај непосредно с радног места. Ж лезничка чета Радничког батаљона најпре је у Севојну растера једну четничку групацију, која је успела да продре до центра сел После тога железничари су похитали на превој Трешњице. Кад се по ноћи појавили пред четничким положајима, отресити, дисц плиновани и војнички искусни, са овојим железничким бундал мобилисане четнике захватила је паника. Каоније су причали ка: су тада помислили да је партизанима стигла у помоћ нека једин ца Црвене армије.

32. Владимир Дедијер: *Јосип Броз Тито. Прилози за биографију,* Култура, Београд **1953, С'**

33. У једном разговору 1959. године иредседнпк Тито је јачину четничких снага које су падале од Пожеге нешто друкчије оценио. Он тада каже да су четници од Пожеге во, ли осам стотина људи, а разбила нх је партизанска групација од око свега две СТОТ] омладинаца.

34. Ову јединицу Тито у једном свом сећању назива „Омладински батаљон".

Радомир ДроЗњановић

Тадија Ђенић

Драган Крејовић

Срећно Цветић

Милош Радовић

Енергичним противнападом партизани су петоструко већу четничку групацију која је нападала од Пожеге разбили на Трешњици и натерали је у повлачење. Другог новембра на Трешњици је заробљено доста четника и сви су спроведени у Ужице.

Пошто су четници на Трешњици потучени, партизанске снаге наставиле су да их гоне до Пожеге, тежећи да их потпуно разбију. Четници су се код Пожеге поново окупили и утврдили. План за напад на четнике у Пожеги и око ње утврђен је у Здравчићима испред Пожеге.

Испред Пожеге и око варошице развила се тада жестока борба. Четници су се очајнички бранили. И партизани и четници имали су тешких губитака, али су партизанске снаге сломиле отпор четника и трећег новембра истерали их из Пожеге.

Жртве су биле велике. На положајима Трешњице и око Пожеге погинула су 32 партизанска борца и две цивилне жртве.

Из **Драгачевског батаљона Чачанског партизанског одреда** изгинули су: командант батаљона Богдан Капелан, командир Друге чете Ратко Парезановић и борци — Срећко Божанић, Драгомир Комадинић, Мијаило Недељковић, Драгиша Петрићевић, Живко Петровић, Милан Стојановић и Срећко Цветић.

Из **осталих чета Чачанског партизанског одреда** на овим положајима изгинули су: Милош Кнежевић, Јован Пековић, Ђорђе Петровић, Милован Ваоојевић. . .

Богдан Капелан, народни херој

Изгинуло је и доста бораца из **Ужичког партизанског одреда** из **Ариљске чете:** Гојко Бојовић, из **Црногорске чете** — ДрагољуС Вукашиновић и Раденко Димитријевић; из **Ужичког батаљона** — заменик команданта батаљона Миладин Поповић и борци: Радо мир Дробњаковић, Драгослав Ђоковић, Видосав Николић, Милутин Оташевић, Миломир Парезановић, Славко Петровић, Милоп Радовић, Миодраг Сокић, Момир Терзић, Милош Трнавчевић, Ми-**Јшвоје** Којадиновић и Драган Крејовић; из **Пожешке чете:** Жаркс Илић, Обрен Радовић и Видоје Тешић. . .

Као **недужни цивили** у току борбе настрадали су Ангелинг Марковић из Врањани и Добросав Николић из Глумча.

У исто време кад су четници из Пожеге вршили напад нг Ужице, почео је и напад ивањичке четничке групације на Ивањи

Стеван Стево Чоловић, народни херој

цу. Уочи овог напада, првог новембра, на Палибрчком гробу изнад Ивањице команда Ариљског партизанског батаљона и четничка команда у срезу моравичком склопили су писмен споразум. Само неколико часова после потписивања тог споразума, на Ивањицу се изненада сручила бујица четника. Развила се жестока борба у којој су четници најпре имали доста успеха. Борци Ариљског партизанског батаљона имали су велики број жртава. Партизани су ипак успели да разбију четнички обруч. Међу четницима се најпре појавило колебање, које је убрзо прерасло у панику. Четнички нападачи су разбијени и повлачили су се према Јавору[35]. Командант групе драгачевских четника Милоје Мојсиловић, познат по надимку Свети Илија, потптссујући се као војвода Јеличког четничког одреда, сутрадан после растеривања четника из Ивањице, шаље партизанима у Ивањици ултиматум и прети како ће „наступити са целим одредом и све ставити под нож".

У неравној борби против четника у Ивањици другог новембра 1941. године погинуло је 13 бораца из Ариљског батаљона и Моравичке чете, а један борац из Ариљског батаљона је убијен после **борбе.** Из **Ариљског батаљона Ужичког партизанског одреда** поги-

35. Никола Љубичић: *Ужички одред,* стр. 223—230; Јован Радовановић: *67 Оана Ужичке републике,* стр. 141; Милун Раонић: *Злочини четника,* наведени рад, стр. 153.

ну је његов политички комесар Стеван Чоловић и још девет бораца: Миленко Ђуковић, Ратко Крстић, Милоје Марковић, Страјин Васиљевић, Велимир Вранешевић, Љубинко Савовић, Славко Савовић, Слободан Сарић и Драгослав Мићовић. Из **Моравичке чете Ужичког партизанског одреда** изгинули су: Љубинко Бојовић, Богољуб Велимировић, Миломир Милошевић. . . Сутрадан после ове борбе четничка заседа у Приликама убила је борца Ариљског **батаљона** Витомира Виторовића Молера.

Пошто су разбијени на Трешњици, код Пожеге и код Ивањице, на сцену поново ступа Дражин официр за везу са Врховним штабом НОПОЈ, капетан Милорад Митић. Молио је да се прекине даље гоњење четника. Врховни штаб НОПОЈ још увек је покушавао да спречи ширење сукоба па је трећег новембра у Пожеги направљен нови споразум. Партизанским јединицама наређено је да обуставе даље гоњење четника. Истог дана увече Дража Михаиловић с Равне горе поручује Титу да на опоразум пристаје само под условом да партизани одмах напусте Пожегу. Такав услов, послс четничке молбе да се борба заустави и учини споразум, Врховни штаб НОПОЈ заиста није могао да прихвати. Партизанске јединице добиле су ново наређење: да се борба против четника настави на свим местима где су је четници почели[36]. Тито је на Петом конгресу КПЈ 1948. године објашњавао зашто ее у овом моменту тако поступило:

> „ . . . Разумије се да код нас о томе није било никаквих илузија. Али смо баш зато настојали да их пред народом раскринкамо, да откријемо пред народом њихово издајничко антинародно држање. . ,"[37]

Трећег новембра 1941. године, истог дана кад је партизанима упутио ултиматум да се повуку из Пожеге, Дража Михаиловић је упутио поруку немачком генералу Бемеу: „Спреман сам да се одазовем вашем позиву и да лично дођем у Београд! . ,"[38]

Четници су и даље срљали у издају. Трећег новембра једна група четника напала је партизане у Ражани. Овде су се затекли борци једне пожешке чете Ужичког партизанског одреда. У Ражани су четници похватали још једну групу партизана, која ће се наћи у великој групи заробљеника на Равној гори, а петорицу су у току борбе убили[39]. Овим нападом прекинута је веза између Ужица и ваљевског фронта. Немачким снагама тај четнички потез значио је помоћ да се концентришу за напад на слободну партизанску територију.

После Ражане нови напади четника на партизанске јединице уследили су око Горњег Милановца, Љубовије, Чачка, по Драгачеву, у Карану, око Ваљева, Љига, у Прањанима. Други жесток

36. Јован Марјановић: *Устанак и НОП у Србији,* стр. 343.
37. *Пети конгрес КПЈ,* стенографске белешке, стр. 68.
38. Архив Војноисторијског института Београд, НАВ, Н, Т, 314.
39. Никола Љубичић: *Ужички одред,* стр. 201.

четнички напад на Ужице завршио се борбом и растеривањем четника код Карана, али и заробљавањем највеће групе партизана у ужичком крају.

Четници и Лондон

Код народа у Србији равногорски четници су се представљали као војна снага под покровитељством краља и избегличке владе, енглеске обавештајне службе и енглеске владе у Лондону. Дража Михаиловић се, истина, одмах по доласку на Равну гору, повезао са енглеском обавештајном службом. Зна се да је средином септембра 1941. године Дража имао везу са енглеском обавештајном службом и са југословенском избегличком владом у Лондону. Они су тада равногорским четницима „саветовали да буду мирни и да не предузимају озбиљније акције против немачких окупатора"[10]. Пре тога Дража је успоставио везу са Аћимовићем, па затим са Недићем и слао је емисаре код Немаца у Београд. Пре тога Дражини команданти су неколико пута преговарали с партизанима. После сусрета у Струганику Тито је дао изјаву да „Дража игра дволичну улогу" и да врло вероватно већ има везу с Немцима преко Недића". Неколико дана пре састанка с Титом у Струганику Дража је држао саветовање са својим командантима и још тада је решено да почну преговори с Немцима. Веза је ишла преко Недића. Док је Дража у Струганику преговарао с партизанским врховним командантом, његови емисари су у Београду преговарали с Немцима. А све то време Дража је своје покровитеље у Лондону обавештавао како се у Србији води борба против окупатора.

Петог новембра 1941. године, после познатих четничких напада на Ужице, Ивањицу, Ражану и друга места, Дража Михаиловић послао је југословенској избегличкој влади телеграм у коме пише:

> „ . . . Борба комуниста против Немаца је привидна. Они су се снабдели оружјем из фабрике у Ужицу. Напали су моје трупе у Ивањици, Пожеги, Ариљу, Ужицу, Горевници, Ражани, Косјерићу и другим местима. Борбу сам примио и верујем да ће њен исход бити у моју корист... Имају фабрику оружја у Ужицу, одакле ми нису дали ништа, а још треба да им ви добавите енглеско оружје па смо готови заувек! . ,"[42]

Пет дана касније, 10. новембра, Дража упућује нову депешу председнику југословенске избегличке владе и јавља:

40. Јован Марјановић: *Дража Михаиловић између Британаца и Немаца,* књ. 1, Београд 1979, стр. 130.

41. *Србија у рату,* стр. 120.

42. Јован Марјановић: *Устанак и НОП у Србији, стр.* 356.

„ .. . Данас очекујемо већи број авиона. . . Хитна је помоћ у муницији, аутоматском оружју и новцу. Ако помоћ стигне на време, иницијатива за веће акције је наша. Хиљаде организованих људи стоје без оружја и очекују моменат када ће им се омогућити ступање у борбу против крволочних окупатора. . ."[43]

Са тим истим „крволочним окуиатором" Дража Михаиловић се само један дан касније, 11. новембра, састао у Дивцима ради преговора о борби против партизана. Пошто је у преговорима с Немцима у Дивцима лоше прошао, Дража је прихватио да се обнове преговори с партизанима и дошло је до споразума који је потписан у Чачку 20. новембра 1941. године. После потписивања споразума с партизанском делегацијом у Чачку, Дража шаље у Лондон нову депешу и јавља да је „успео да обустави братоубилачку борбу" и да сада „улаже напоре да све снаге усмери против Немаца".

Избегличка југословенска влада са овом Дражином поруком упознала је британску владу, која је убрзо Дражи упутила своје честитке на постигнутом „успеху" и обећала му помоћ и подршку.

Појединачна убијања и клања

У дугачким списковима жртава четничког терора и четничке издаје у западној Србији током 1941. године на овом месту ваља поменути још нека имена жртава које су четници поубијали или поклали на појединачним, обично забаченим местима — ко зна где и ко зна кад!

Негде код Пожеге убили су Миодрага Боловића.

Негде су убили Ваилија Јовановића из Рачанске чете Ужичког партизанског одреда.

У Јелен-Долу је убијен Боривоје Јокић, а у Тометином Пољу Милорад Марјановић и Драгољуб Ћирјанић.

У Љутицама четници су убили Сава Симовића.

У Срезојевцима код Чачка убили су Стевана Рађеновића.

Код Прибоја су убијени Хамдија Курталић и Расим Софтић, а код Нове Вароши Мурат Ђерић и Џемко Шеховић.

На другим местима поменута су друга имена. Има их из Ужичког, Чачанског, Ваљевског, Шумадијског и Посавског одреда, из партизанских јединица у Санџаку, сарадника, родољуба, недужних цивила — укупно 30 имена. То је оно што се зна. Незнаних има свакако више.

. . .

Четнички покрет је све време народноослободилачког рата 1941—1945. године био контрареволуционарна и колаборационистичка оружана снага, на коју се ослањала влада Краљевине Југо-

43. *Зборник ВИИ,* том 14, књ. 1, стр. 344.

славије у избеглиштву, у напорима да обезбеди обнову старог друштвено-политичког система у Југославији[44]. Стварна улога четника свела се на националну издају. Оружане формације четника биле су бројно највећа оружана сила у борби против народноослободилачке војске, не само у Србији, већ у читавој Југославији.

Четничка издаја и дволичност дуго и вешто је скривана, али у народу се она тешко могла сакрити. Уз све што су чинили, четници су измишљали невероватне ствари о партизанима, посебно о комунистима: партизани су безбожници, никога не поштују, руше цркве и светиње, не признају мајку и сестру, вешају попове, вешају четнике, тестером им секу вратове.. .

44. *Војна енциклопедија,* друго издање, св. 2, Београд 1971, стр. 261.